

ANTONI GAŚSIOROWSKI

POBÓR DO POSPOLITEGO RUSZENIA 1433 ROKU
W WIELKOPOLSCE

Organizacja pospolitego ruszenia w Polsce wieków średnich jest ciągle słabo znana. Większość ustaleń dotyczących tego zagadnienia w wiekach XIV i XV powstała w naszej historiografii drogą przenoszenia — niekiedy nazbyt śmiałego — elementów znanych z XVI i XVII w. do czasów wcześniejszych. Powodem tego była oczywiście skąpa baza źródłowa. S. Kutrzeba, wydając w 1937 r. *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku*¹ zdołał w nich zamieścić zaledwie cztery akty normatywne wydane przed 1503 r., trzy z nich dotyczyły zresztą tylko spraw porządkowych podczas przemarszów pospolitego ruszenia a tylko jeden — statut piotrkowski z 1477 r. — formułował pewne zasady organizacji poboru oraz obowiązków poszczególnych urzędników w okresie po ogłoszeniu wyprawy.

Równie skąpe są źródła informujące o praktyce organizacji pospolitego ruszenia. W 1882 r. M. Bobrzyński wydał² akta sądów obozowych odbywanych podczas wypraw wołoskiej 1497 i tureckiej 1498 r. przez wojewodę kaliskiego Sędziwoja Czarnkowskiego³ oraz wykaz zastępców stawionych przez szlachtę wielkopolską na obydwie wyprawy⁴, podczas drogi z Wielkopolski ku południowo-wschodniej granicy. Bobrzyński wydał również podobny, niedatowany wykaz zastępców, którego pochodzenie wiązał słusznie z rokiem 1474. W związku z wyprawą 1497 r. powstał również spis uczestników wyprawy z ziemi wiskiej, wydany przez I. T. Baranowskiego⁵; z wyprawami schyłku XV w. związany jest także spis osób, którym zamierzano skonfiskować dobra pod zarzutem niestawiennictwa na wyprawę⁶.

Z lat wcześniejszych, przed 1474 r., materiałów takich znamy bardzo mało. W 1933 r. K. Tymieniecki wydał spis szlachty powiatu kaliskiego oskarżonej o absencję na wyprawie łuckiej 1431 r. oraz akta kilku spraw toczących się przed sądem starosty generalnego Wielkopolski o niestawiennictwo na wyprawy z roku 1456 i n.⁷ W 1965 r. wreszcie M. Biskup opublikował wykaz jeńców polskich z bitwy

¹ Archiwum Komisji Historii Wojskowej PAU nr 3, Kraków 1937.

² *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. VII.

³ Sędziwój Czarnkowski sprawował dowództwo pospolitego ruszenia wielkopolskiego najpewniej ze specjalnego mandatu królewskiego, wobec zwolnienia od wyprawy ówczesnego starosty generalnego, Jana Ostroroga.

⁴ Zapisy przechowywane obecnie w Archiwum Państwowym w Poznaniu. Por. J. Bielecka, *Inwentarze ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich Wielkopolski XIV—XVIII wieku*. Poznań 1965, s. 115—116, 415, gdzie zresztą wiele nieścisłych informacji, płynących m.in. z faktu uznawania wypraw 1497 i 1498 za jedną wyprawę.

⁵ I. T. Baranowski, *Spis rycerstwa powiatu Wiskiego i Wąsoskiego, które uczestniczyło w wyprawie wołoskiej 1497 r.* Collectanea Biblioteki hr. Krasińskich No 4. Warszawa 1913.

⁶ S. Kutrzeba, *Materiały do dziejów pospolitego ruszenia z lat 1497 i 1509*. Archiwum Komisji Historycznej AU, t. IX, 1902, s. 250 n.

⁷ K. Tymieniecki, *Przyczynki archiwalne do dziejów w. XV: 1. Z dziejów pospolitego ruszenia wielkopolskiego w latach 13-letniej wojny pruskiej; 3. Materiały do dziejów pospolitego ruszenia z pierwszej połowy wieku XV*. „Roczniki Historyczne” IX, 1933.

pod Chojnicami 1454 r., zastępujący w pewnym stopniu rejestry szlachty biorącej udział w pospolitym ruszeniu⁸.

W księgach sądowych grodu kaliskiego zachowało się kilkadziesiąt wpisów dokonanych przed sądem burgrabiego kaliskiego a dotyczących stawania na wyprawę wojenną 1433 r. Zapiski kaliskie dostarczają wielu wiadomości o praktyce organizowania wyprawy w pierwszej połowie XV w.

Latem 1433 r. pospolite ruszenie zbierało się na wyprawę przeciw Krzyżakom⁹. 24 czerwca wyznaczono koncentrację wojsk w Kole, gdzie przebywał też w tym czasie król z radą. W kilka dni później trzon pospolitego ruszenia ruszył ku Chojnicom, pod które przybył 6 lipca, rozpoczynając oblężenie, trwające przez cały lipiec i sierpień¹⁰. Nieco wcześniej część pospolitego ruszenia wielkopolskiego pod wodzą ówczesnego starosty generalnego Sędziwoja z Ostroroga ruszyła wraz z wojskami czeskimi na Nową Marchię, przyłączając się następnie do oblężenia Chojnic.

Począwszy od 6 czerwca 1433 przed burgrabią kaliskim w Kaliszu stawali obowiązani do służby wojskowej z terenu powiatu kaliskiego, deklarując niemożność osobistego wyjazdu na wyprawę i przedstawiając swych zastępców do zatwierdzenia burgrabiemu. Akcja ta trwała jeszcze 22 lipca, a więc w kilka tygodni po roz-

Powiat kaliski

1 — miasta; 2 — wsie zamieszkałe przez osoby stojące przed sądem burgrabiego kaliskiego w związku z wyprawą wojenną 1433 r.

⁸ M. Biskup, *Spisy jeńców polskich z bitwy pod Chojnicami*, „Przegląd Historyczny” LVI, 1965, z. 1, s. 88 n. Wydawca uważa, że w XV w. nie prowadzono rejestrów popisowych ogółu szlacheckich uczestników wyprawy; pogładowi temu zdają się jednak przeczyć spisy wydane przez Baranowskiego.

⁹ O przygotowaniach do wojny pisze obszernie A. Lewicki, *Powstanie Świdrygiełły*. Kraków 1892. Por. też Długosz, *Historia*, t. IV, s. 495 n.

¹⁰ *Scriptores rerum Prussicarum*, t. III, s. 502.

poczęciu oblężenia Chojnic. Jednocześnie już w lipcu przed sądem burgrabiego w Kaliszu pojawia się szlachta kaliska oskarżona o niedopełnienie obowiązku *expeditio*, która oczyszcza się, najczęściej przez świadków (spoza wyprawy), wykazując, że wysłała na swoje miejsce zastępców. Już w sierpniu pojawiają się też w Kaliszu osoby wracające spod Chojnic, podejrzane o samowolne opuszczenie wyprawy. 12 sierpnia, a więc jeszcze w okresie trwania wojny, jeden z podejrzanych zobowiązuje się dostarczyć list oczyszczający od starosty generalnego. Wreszcie 7 września dowiadujemy się, że jeden z uczestników wyprawy wrócił z niej do domu, złożony ciężką chorobą; na wyprawie pozostawił zastępcę. Nie zwalnia go to zresztą od powrotu do wojska, gdy tylko wyzdrowieje.

Wszyscy stający przed sądem burgrabiego kaliskiego to posiadacze dóbr leżących w obrębie powiatu kaliskiego. Jedynym wyjątkiem zdaje się tu być sprawa Jachny (zapiska 35), wdowy po Janie ze Szczonowa, leżącego w powiecie pyzderskim¹¹. Nie wiemy jednak, czy Jachna wysłała na wojnę zastępcę z tytułu posiadania ziemi w Szczonowie; przypuszczać raczej należy, że chodziło o patrimonium leżące w powiecie kaliskim.

Z wymienionych w zapiskach wsi, Kuchary (zapiska 3) należą do kanoników regularnych z Kościelnej Wsi¹²; ich pleban wysłał jednakże zastępcę nie z tytułu dzierżonej prebendy a posiadania patrimonium w niedalekich Głuskach. Zborów (zapiska 5) to wieś królewska¹³; na wyprawę ze Zborowa winni jechać jego sołtysi. Pozostałe wsie należą do szlachty, najczęściej drobnej, cząstkowej, licznie zamieszkującej niektóre wsie podkaliskie (szczególnie Sowina, Kotarby, Topola, Jaskółki i in.). Obok licznych przedstawicieli tej drobnej szlachty występują przed burgrabią również ich żony lub wdowy, często pochodzące z mieszczan (zapiski 1, 21, 22, 35, 36) obowiązane również do służby wojskowej z tytułu posiadania ziemi. Wreszcie raz spotykamy kmiecia wysyłającego zastępcę; tytuł, dla którego był on zobowiązany do służby wojskowej, nie jest podany (zapiska 11).

Prawie wszystkie osoby występujące w naszych zapiskach reprezentują grupę społeczną identyczną jak w wydanych przez K. Tymienieckiego wykazach karanych za absencję na wyprawie łuckiej; spotykamy tu nawet dwie te same osoby, które — ukarane w 1431 r. — w dwa lata później dbają o dopełnienie swego obowiązku¹⁴. Wszyscy oni obowiązani są do wyprawy z tytułu posiadania ziemi. W niektórych zapiskach (13, 20, 32) zwraca jednak uwagę składane specjalnie oświadczenie, że zastępca wysłany zostaje *de domo, non de servitio*. Brak, jak dotąd, możliwości określenia, co to były za służebności¹⁵. Zobowiązani do nich byli, jak wynika z zapisek, szlachecy mieszkańcy Kotarbow, Sowiny-Bógwidze, Smardowa, wsi zamieszkałych zawsze przez drobną szlachtę cząstkową¹⁶. Być może, że są to pozostałości dawnego podgrodownego rycerstwa służebnego, szlachty zamkowej, obciążonej ciągle jeszcze pewnymi obowiązkowymi świadczeniami na rzecz grodu (zamku) kaliskiego¹⁷.

¹¹ Dodać trzeba, że identyfikacja ta nie jest pewna.

¹² Por. np. *Liber beneficiorum diecezji gnieźnieńskiej Jana Łaskiego*, t. II. Gniezno 1881, s. 40.

¹³ Ibidem, s. 82.

¹⁴ Są to Imbram z Pawłowa (zapiska 28) oraz wdowa po Kiełczu z Deszna (zapiska 1).

¹⁵ Zwraca uwagę podobieństwo sformułowania z terminologią statutu wojskowego z 1477 r. (Kutrzeba, *Polskie ustawy*, s. 28, § 13: *recipiat eum de servitio et de domo expediat*). Być może więc i tutaj *servitium* tłumaczyć należy przez „czeladź”, a nie „powinność służebna”.

¹⁶ Por. np. A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. I. Warszawa 1883, s. 128, 132.

¹⁷ O rycerstwie tym por. ostatnio W. Pałucki, *Kasztelania czechowska*. Warszawa 1964, s. 123 n.; H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. III. Warszawa 1967, s. 430 n. (tu obszerna literatura).

Wszystkie wymienione sprawy toczą się w Kaliszu. Tutaj, w grodzie powiatowym, podkaliska szlachta zeznaje o wysłaniu zastępcy; być może łączy się to z przepisem znanym potem ze statutu 1477 r., nakazującym „ogładanie i opatrzenie” ubogiej szlachty jeszcze w ziemi¹⁸; zastrzec jednak trzeba, że w zapiskach spotykamy nie tylko ubogą szlachtę, ale również przedstawiciele szlachty średniej. Związek wszystkich tych spraw z kompetencjami starościńskimi nie budzi wątpliwości. Zapiski wniesione zostały do księgi burgrabiowskiej pomiędzy inne zapisy dotyczące działalności tegoż sądu. Wszystkie są dokładnie wydatowane. Znane są też zawsze składy sądu, przed którym zeznane zostały poszczególne sprawy. Głową tego sądu jest w Kaliszu z ramienia starosty generalnego (Sędziwoja z Ostroroga) jego burgrabia, Wincenty z Chwalibogowa¹⁹. Wincenty zasiada osobiście w sądzie z wyjątkiem sesji z 8 czerwca i 17 sierpnia; na pierwszej zastępuje go Jan z Wilkszyc, na drugiej Tomasz z Wilkszyc. Przy burgrabim zasiadają sędzia oraz najczęściej dwaj asesory. Sędzią jest w tym czasie najczęściej Henryk z Kotlina; oprócz niego występują w tym charakterze Mikołaj z Głusek (15 lipca), Spytek z Ostrowa (7 września), wreszcie Jan z Wilkszyc (17 września)²⁰. Skład asesorów ulega częstym zmianom²¹. Tak wiceburgrabiowie, jak sędziowie i asesory rekrutują się przede wszystkim z drobnej podkaliskiej szlachty, nieraz z mieszkających w samym Kaliszu szlachty-mieszczan²². Spotykamy wśród nich także i osoby zwolnione właśnie przez sąd od obowiązku wyprawy²³.

W treści zapisek zwraca uwagę duża rola burgrabiego przy decyzjach o formie i wymiarze służby poszczególnych petentów. Tylko raz burgrabia (a raczej wiceburgrabia) odsyła sprawę do ostatecznej decyzji starosty generalnego — chodzi tu o wypadek, kiedy szlachcic nie ma ochoty iść na wojnę, a żona obawiając się o los swego wiana (oprawionego na mężowskich dobrach) stara się o zastępcę dla męża (zapiska 4). W pozostałych wypadkach burgrabia (także wiceburgrabia) decydują sami czy szlachcic może wysłać zastępcę, określają czy zastępca ów jest zdrowy, należyście wyposażony i zdatny do służby a nawet w pewnych wypadkach decydują o zupełnym zwolnieniu z obowiązku wyprawy (zapiska 15 — petent jest głuchy, a jednocześnie zbyt biedny, aby stać go było na zastępcę). Widać też wyraźnie rolę burgrabiego starosty generalnego przy kompletowaniu na czas wojny załogi dla kaliskiego zamku i miasta oraz jego działalność polegającą na kontroli wracających z wyprawy przed jej zakończeniem (np. zapiski 27, 31, 34, 36). Godny uwagi jest fakt, że decyzje o formie i wymiarze służby zapadają już w grodzie powiatowym,

¹⁸ Kutrzeba, *Polskie ustawy*, s. 27, § 8. Jak pamiętamy, znane rejestry zastępców z lat 1497 i 1498 spisywane były już podczas przemarszu wojsk, niekiedy aż w Sandmierskiem.

¹⁹ Był burgrabią w latach 1432—1434 (Archiwum Państwowe w Poznaniu — APP — Kalisz Gr. 18, k. 49^v — 142^v), podobnie jak jego mocodawca, starosta generalny Sędziwój Ostroróg (1432—1434).

²⁰ Urząd sędziego grodzkiego nie był w tym czasie w Wielkopolsce funkcją stałą; sędziego dobierał dowolnie przewodniczący w sądzie — starosta, burgrabia lub wiceburgrabia.

²¹ Jako asesory występują: Wyszota z Bogucic (12 sierpnia), Dobrogost z Chwalibogowa (5 sierpnia), Nieczko z Czechła (12 sierpnia), Mikołaj z Głusek (20 lipca), Sędziwój z Gniazdowa (15 lipca, 12 sierpnia), Janusz z Kotowiecka (17 sierpnia), Stefan z Kotowiecka (1 lipca, 5 sierpnia), Cieszęta z Kosmowa (20 lipca), Mikołaj z Lewkowa (8 czerwca), Spytek z Ostrowa (6, 22, 27 lipca), Andrzej z Podkoc (27 lipca), Jan z Rąbczyna (1, 15, 20, 27 lipca, 3 sierpnia, 7 września), Filip z Sowiny (7 września), Wawrzyniec ze Strzałkowa (6 lipca), Mikołaj z Wtorku (3 sierpnia). Wymieniona tu lista świadczy m.in. o liczebności szlachty przebywającej w mieście podczas trwania wyprawy 1433 roku.

²² Por. o nich przede wszystkim K. Tymieniecki, *Szlachta-mieszczanie w Wielkopolsce XV wieku (1400—1475)*. „Miesięcznik Heraldyczny” XV, 1936, XVI, 1937.

²³ Np. Mikołaj z Wtorku (zapiska 30).

a więc inaczej niż np. na znanej nam dokładniej wyprawie 1497 r., kiedy to na wojnę np. z ziemi wiskiej wyruszyli *homines campiductores qui sunt infirmi, debiles, pauperes, antiqui* itd., których po przejściu z Mazowsza pod Kamieniec jeszcze przed bitwą trzeba było w większości rozpuścić do domów²⁴. Zapiski kaliskie zdają się świadczyć o lepszej organizacji wyprawy 1433 r.

Warto też zwrócić uwagę na sankcje przewidziane za niedopełnienie obowiązku *expeditio*. W 1431 r. większość oskarżonych o absencję na wyprawie łuckiej lub o samowolne opuszczenie chorągwi przed końcem wyprawy płaciła karę 15 gr²⁵. Tutaj znamy wypadek skazania jednego z oskarżonych na zapłacenie kopy groszy (zapiska 18), przede wszystkim jednak spotykamy się już z zagrożeniem karą konfiskaty dóbr (zapiski 21, 22, zapewne też 4). O podobnych tendencjach świadczyć też się zdaje załączony na końcu niniejszego zbiorku (zapiska 37) list królewski, skierowany do starosty generalnego Wielkopolski. Spotykamy tu te same elementy sankcji, które później, podczas wojny trzynastoletniej, a szczególnie wypraw z lat 1497 i 1498 znalazły tylko szersze zastosowanie.

Publikowane zapiski stanowią istotne źródło dla poznania organizacji poboru do pospolitego ruszenia w pierwszej połowie XV w. Zwraca przede wszystkim uwagę fakt, że poborem zajmuje się w tym czasie aparat starościński, a nie — jak prawie powszechnie przyjmuje się w literaturze — wojewoda i kasztelan²⁶. Bardzo istotne są też wiadomości naszych zapisek informujące o wypadkach sprawdzania przez organizujących i przeprowadzających pobór burgrabów wyposażenia stojących do poboru osób. Pozwoli to, być może, na pewną rewizję poglądu jakoby znane sformułowanie statutów kazimierzowskich o służbie wojskowej rycerstwa *sicut melius potuerint* było sformułowaniem czysto blankietowym i praktycznie nic nie znaczącym²⁷.

Pierwszą połowę XV w. zwykliśmy uważać za okres upadku znaczenia pospolitego ruszenia w Polsce. Szlachta, angażująca się teraz przede wszystkim w uprawę roli i zwiększanie dochodowości gospodarstwa, zaniedbuje podstawowego, nieomal że jedyne, obowiązku wobec państwa, obowiązku służby wojskowej. Ślady tego procesu odnajdujemy i w publikowanych obecnie zapiskach. Rycerstwo, niejednokrotnie operatywne jeszcze podczas krótkotrwałych walk w polu, szczególnie walk toczonych w pobliżu miejsca zamieszkania, nie nadaje się na żołnierza długotrwałych wojen, głównie pozycyjnych (oblężenia itp.). Jednym z ciekawych tego objawów są wiadomości o opuszczaniu przez szlachtę szeregów wojska podczas trwania wyprawy, spotykane w naszych zapiskach. Znużona długotrwałym oblężeniem Chojnic, podobnie jak dwa lata wcześniej przedłużającą się wyprawą pod Łuck, szlachta wymyka się z obozu, wracając do domów. Wyrazem masowości tego zjawiska może być spotykane już w naszych zapiskach występowanie burgrabiego przeciw dezertorom pojawiającym się w obrębie jego powiatu. Ze uchylanie się przez szlachtę od obowiązku pospolitego ruszenia nie stanowi wypadków odosobnionych świadczyć też może istnienie wśród niej świadomości zagrożenia sankcjami za absencję (np. zapiska nr 4). Tego typu wiadomości, zawarte w naszych zapiskach, pozwalają uznać

²⁴ Baranowski, op. cit., s. 26.

²⁵ Tymieniecki, *Przyczynki*, s. 230.

²⁶ Wojskowe funkcje kasztelana i wojewody w pospolitym ruszeniu wystąpią w Wielkopolsce dopiero u schyłku XV i na początku XVI w., łącząc się z ograniczeniem uprawnień starosty generalnego.

²⁷ Por. Archiwum Komisji Prawniczej PAU, t. II, 1921, s. 51, § 144, gdzie przepis wprowadzający uzależnienie wymiaru służby od dochodów; uważa się, że nie wszedł on ostatecznie w życie, por. na ten temat Z. Spieralski, *Wymiar służby w pospolitym ruszeniu*. „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” t. VI, z. 1, 1960, s. 3—19; J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. I, wyd. 2. Warszawa 1964, s. 463.

je za istotny przekaz obrazujący przemiany w stosunku szlachty do obowiązku służby wojskowej, przemiany, których pełniejsze zbadanie wymaga jeszcze zresztą wielu dokładniejszych studiów²⁸.

TEKSTY ZAPISEK

APP, Kalisz Gr. 18 — księga grodzka kaliska z lat 1430 — 1435, papierowa, formatu dutki, złożona z luźnych składek, dawniej oprawionych w pergamin, później rozprutych. Brudnopis (protokoł) spisany kilkoma rękami przeważnie bardzo nie-starannie, z licznymi skreśleniami i poprawkami pisarza. Zapiski dotyczące wyprawy wojennej, przemieszane z innymi (tu opuszczonymi), znajdują się na kartach 9^v — 104^v.

Tekst podstawy oddano stosując częściowo symbolikę proponowaną przez A. Wolffa (Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku, „*Studia Zróżdźnawcze*” I, 1957, s. 177): | — skreślenia fragmentów tekstu (wobec licznych drobnych skreśleń i poprawek o charakterze stylistycznym oddano w wydaniu tylko niektóre); = = skasowania (przekreślenia) całego ustępu (zapiski); — fragmenty nadpisane lub dopisane; [] — dodatki wydawcy. Występujące w prawie wszystkich zapiskach tytuły umieszczono nie w osobnym wierszu a na początku zapiski, w ciągu. Daty według nagłówków rozpoczynających wpis każdej sesji sądu burgrabiowskiego.

6 VI 1433

(k. 95^v) [1] Item die sabbati in vigilia sancte et individue Trinitatis veniens honesta Hanka olim Kelczonis de Desczna, Jacobum de Curowo bene armatum, habilem et valentem | coram domino burgrabio | personaliter ad presenciam domini Vincencii de Chwalybogowo burgrabii Kalisiensis [ss]. Quem dominus burgrabius conspiciens ipsum fore habilem eum suscepit, predictam dominam Hankam ab expeditione liberam mittendo.

[2] Eodem die Johannes Schelyga personaliter constitutus coram domino burgrabio cum Thomkone filio suo, petivit se liberum mitti ab expeditione et predictum Thomkonem filium suum loco sui suscipi. Quem dominus burgrabius conspiciens senio confectum et filium fieri valentorem et habiliorum, in ipsum consensit ad expeditionem transeundo, Johannem vero Schelygam patrem suum liberum misit.

[3] Eodem die discretus dominus Martinus plebanus in Cuchari personaliter constitutus cum Johanne laico (de Glosky) in presencia domini burgrabii, volens ut loco sui ad expeditionem acceptaretur. Quem Johannem laicum dominus burgrabius conspiciens esse ipsum valentem, in eum consensit ut ipsum loco sui expediret. Qui eum expedire debet de suo patrimonio de Glosky, dominum vero Martinum liberum misit. Insuper ipsum expedire debet cum Jaschkone ibidem de Glosky filiastro suo.

8 VI 1433

(k. 96) [4] Ibidem veniens nobilis Margaretha consors Mycossii de Oszczyclno exposuit, quod predictus Micossius maritus suus ad expeditionem contra Cruciferos transire nollet. Timens ne propter hoc dotalicium suum caretur, petivit, quod unum bonum valentem clientem posset mittere ad eandem expeditionem. Dumtaxat de dotalicio suo Stephanum de Crolycowo ad presenciam ipsius nobilis Johannis viceburgrabii aduxit, petens ut eum acceptaret, quod de eodem dotalicio suo in Oszczyclno ad expeditionem transiret. Quem Stephanum conspiciens, nobilis Johannes viceburgrabius videns eum valentem, in eum consensit, quod ipsum dirigere debet. Quem nobilis Johannes Lypsky frater predictae domine coram magnifico domino Sandiwogio de Ostrorog capitaneo Maioris Polonie adducere debet et quidquid faciat dominus capitaneus erit ratum et gratum. Et literam debet portare ab ipso domino capitaneo ad dominum Vincencium burgrabium, utrum eundem Stephanum acceptabit vel ne.

1 VII 1433

(k. 98) [5] Zborowo expedicio. Constituti personaliter coram nobis Vincencio de Falibogowo burgrabio Kalisiensi Nicolaus [.....^a] sculteti de Zborowo, presentaverunt unum bonum et validum virum ad expeditionem cum quatuor equis ad expedicio-

²⁸ Za pomoc w kolacjonowaniu tekstu winien jestem wdzięczność kustoszowi APP, p. mgr. Marianowi Mice.

^a wolne miejsce dla wpisania imienia drugiego sottysa

nem [ss] loco sui transmittendi. Et nos viso et conspecto, quod validior fuit idem vir ad expeditionem equitare, consensus vigore regio in ipsum et ipsos scultetos hic reliquimus, quia vidimus eos sufficienter expedire virum valentem ad bellum. Et cum domino Zborzinski¹ equitavit, habens currum unum bene promptuatum vel falcatum.

[6] Sczuri. Veniens nobilis Swyema de Sczuri posuit se coram nobis cum nobili Johanne sororino suo germano et dixit se non valentem ad expeditionem equitare, sed impreciavit ipsum Johannem loco sui ad ipsam expeditionem. Nos vero videntes, quia ipse Johannes melius valuit pro pugna, quia iuvenis vir et habilis ad bellandum, accepimus eum pro ipso Swyema et ad expeditionem super stipendiis Swyeme transmisimus.

6 VII 1433

(k. 99) [7] Jelithowo. Veniens Laurencius de Jelithowo adduxit secum unum virum bene valentem ad bellum, petens ut admitterem eum causa sue infirmitatis in domo manere et ipsum — bonum — virum loco sui destinaret ad bellum. Quem ego videns — ad — reliqui ipsum Laurencium in domo et feci illi equitare loco ipsius Laurencii.

[8] Jelithowo. Similiter veniens nobilis Petrus de Jelithowo adduxit secum virum melius valentem ad bellum — et petivit — fratrem secum indivisum nobilem Albertum et petivit ut de sue uxoris Katherine — permittere — (bonis) equitare ad bellum ipsum fratrem suum permitterem loco sui. Quem ego videns valentem — ad — reliqui ipsum Petrum in domo et ipse frater suus ad bellum equitavit.

[9] Jasthkulki. Item Virzbyantham fratrem indivisum nobilis Jacussius de Jasthkulki ad bellum bene expedit.

[10] Thopola. Item nobilis Martinus de Thopola minori adduxit secum coram [nobis] nobilem Clementem de Zanbczewo quem impreciavit pro se ad bellum equitare. Quem ego videns melius ad bellum valere admisi, quod Martinus mansit in domo et in custodia castris et ipse — Kc — Clemens loco ipsius ad bellum equitavit.

[11] Kothoieczko. Clemens de Koyeczko [s] kmetho evasit per iuramentum cum duobus [s] testibus, quod expedit ad expeditionem loco sui unum bonum kmethonem iuxta consuetudinem terre.

[12] Poklankowo. Honesta Hedvigis nobilis Petri de Poklankowo adduxit ad me burgrabium unum virum valentem pro bello. Quem ego videns valentem admisi, quod ista mansit in domo et illum virum impreciavit feci equitare ad bellum loco filii ipsius Hedwigis, videlicet Nicolai.

[13] Kotharbi. Et ibidem veniens nobilis Thomas de Kotharbi iuravit secundum consuetudinem iuris, quod expedit loco sui filium bene valentem ad bellum de domo et non de servicio.

[14] Jasthkulki. Nobilis Jacussius de Jatshkulki adduxit coram me burgrabium unum virum bene valentem ad bellum, quem impreciavit pro se equitare ad bellum. Quem ego videns bene valentem et melius [s] quam ipsum Jacussium, ipsum Jacussium dimisi in domo manere et ipsum bonum virum ipse Jacussius loco sui misit ad bellum.

[15] Kotharbi. Veniens nobilis Thomas paruit coram nobis. — qu — Cuius defectus nos videntes, quia — videntes — surdus et nimium pauper, recepimus ab eo promissionem, quod deberet manere in Kalis sub fide et honore tempore necessitatis; dimisimus eum manere in domo.

(k. 99^v) [16] Kotharbi. Veniens Johannes de Kotharbi — cum uno viro — Sulislai filius, adduxit coram nobis unum virum valentem pro bello quam ipse. Quem nos videntes esse vallentem [s] ipsum Johannem dimisimus manere — in bello — in domo et ipsum virum valentem expedit cum armis ut potuit prevaleris et fecimus eum liberum ab expeditione.

[17] Kotharbi. Nobilem Petrum (filium Mathie) de Kotharbi misimus liberum ab expeditione presenti pro eo, quia loco sui valentem virum expedit ad bellum, quem virum prius conspeximus quia valencor [s] fuit.

15 VII 1433

[18] Boguczicze. Nobilis Petrus satisfecit pro eo, quod non expedit ad bellum et quia etiam interdum debet tempore presentis belli manere in custodia castris. Ideo ipsum reliquimus in domo et liberum misimus ab expeditione. Et tenetur solvere 1/2 sexagenam ad festum beati Bartholomei [24 VIII 1433] et 1/2 ad festum Assumpcionis Marie [15 VIII 1433] anni presentis.

¹ Osobistość bliżej nie znana; być może tenutariusz królewskiego Zborowa.

[19] Kotharbi. Nobilis Petrus Milogosti filius (de Kotharbi) expedit filium secum indivisum valencioem se ad bellum. Quem nos videntes valencioem, videlicet Johannem, qui equitavit cum nobili Adam Lenarthowski² ad bellum, ipsum Petrum patrem suum absolvimus vigore regio ab expeditione et permisimus manere in domo.

20 VII 1433

(k. 100) [20] Evasio expeditionis. Nobilis Johannes de Sowina Bogwedze iuravit metsecundus, quod expedit Jacobum fratrem germanum secum indivisum de domo et non de servicio ad expeditionem presentem, valencioem se ita ut solus debuit transire.

22 VII 1433

[21] Sowina caucio, feria quarta. [= Veniens honesta Dorothea de - Chro - Sowina Chrostowa - fideiussit - pro honesta Boguchna de ibidem et eciam ipsa Boguchna pro se tamquam principalis fideiusserunt pro eo, quod ipsa Boguchna - cum - cum uno (nobili) debet iurare, quod Laurentius filius suus secum indivisus equitavit ad expeditionem de istis bonis in quibus ipsa manet et de aliis ubicumque habet. Et hoc iuramentum debet facere feria secunda proxima [27 VII 1433] sub privacione bonorum omnium et impigneracione similique hodie est facta. Simili pro precio familiaris iustificata est per testes, quod expedit ad bellum. =.

Et ibidem eadem domina Chrostowa tamquam principalis submitit se per presentes, sub privacione omnium bonorum et impigneracione, quod debet per testimonium domini nostri regis educere, quod ipse dominus noster rex dimisit eam liberam a presenti expeditione - fie - belli.

(k. 100^v) [22] [= Sowina. Et statim ibidem ipsa domina Chrostowa tamquam fideiussor et honesta Swinachna [s] Petri uxor de Bogwyedze submiserunt se sub privacione omnium bonorum et impigneracione similique nunc est facta pro eo, quod debet probare per iuramentum metsecunda cum uno nobili, quod nihil habet in terra proprii sed moratur in tribus z a g o n i ibidem honeste Agnetis Boguslawsky sororis sue germane, per eandem sibi accomodatis ad residendum et utifruendum =].

22 VII 1433

[23] Wilkschicze. Nobilis Nicolaus Rzenecz causa sue infirmitatis, quam nos conspeximus in eo, unum bonum virum videlicet - Petrum - (Nicolaum Scheczka) de Kalis pro bello valentem coram nobis expedit ad bellum. Ideo nos videntes ipsum bonum virum et valentem ad bellum, ipsum Nicolaum misimus liberum ab expeditione, pro eo quod ipsum - Petrum - Nicolaum Scheczka expedit ita ut solus debuit equitare.

[24] Sowina. Stanislaus de Sowina filius Vbislai iustificavit se per testes iuratos, quod expedit ad bellum presens pruthenicalis fratrem germanum.

27 VII 1433

(k. 101^r) [25] Remissio expeditionis. Nobilis Mathias de Thopola infirmus, ita quod solus transire ad expeditionem pruthenicam nequivit et quia virum - unus - valentem bene pro bello armatum ut seipsum loco sui cum fratribus ad expeditionem transmisit. Ideo - ipu - videntes suam infirmitatem et expeditionem viri loco ipsius ipsum reliquimus in domo et absolvimus ab expeditionis transicione.

3 VIII 1433

[26] Remissio expeditionis. Nobilem Bogussium de Mankowo dimisimus eum liberum ab transitu expeditionis presentis pruthenicalis pro eo, quod vidimus eum defectuosum causa sue infirmitatis, tali tamen condicione interiecta, quod tempore huius expeditionis debet manere in castro et eo facere que sibi fecimus ad utilitatem castri spectancia.

[27] Remissio expeditionis de Thopola. Nobilis - Bogussius - (Paulus) missus est liber a transitu [expeditionis] presentis pruthenicalis per nos, pro eo quod mansit ante - Koni - Chonicz³ in bello nobilem Jacussium (fratrem secum indivisum) de ibidem ita bene valentem - ipsi - ut ipse est valens. Et eciam ex eo, quod debet manere in custodia castri et eo facere quem [s] sibi mandamus pro custodia tempore presentis expeditionis.

² Z Lenartowic w pow. kaliskim.

³ Chojnice na Pomorzu, zamek oblegany przez pospolite ruszenie w 1433 r.

(k. 102) [28] Absolutio expeditionis. Nobilis Ibram de Pawlowo Petrasii filius est liber missus (per nos) a transitu expeditionis presentis pruthenicalis, pro eo quod expedit nobilem Dobeslaum valenciorem se ad ipsam expeditionem fratrem suum secum indivisum et etiam ex eo, quod debet manere in custodia castris et eo facere que pertinent ad ipsam custodiam castris tempore presentis expeditionis.

5 VIII 1433

[29] Remissio belli Cozlanthkowo. Veniens nobilis Janussius de Kozlanthkowo adduxit secum valenciorem se quem circa dominum Franczek de ibidem in expeditionem ita armatum ut prevaluit reliquit. Et nos burgravius videntes, quod bonum et valenciorem in expeditionem reliquit et ipsum defectum considerantes — in — dimissimus eum manere in domo.

[30] Proslino remissio. Nobilis Nicolaus de Wthorkow testificatus, quod nobilis Nicolaus de Proslino expedit ad expeditionem pruthenicam modernam Albertum familiarem suum loco sui cum impensis quibus potuit prevalere bene valentem cum balista. Et nos audita testificatione, ipsum Nicolaum Proslinski dimisimus in domo manere, sed utique si opus fuerit, debet venire ad protegendum castrum aut civitatem.

[31] Caucio — Ostrow — Mankowo. [= Veniens nobilis Petrus de Lathowicze et Bogussius de Mankowo fideiusserunt pro nobili Janussio de ibidem Mankowo, quod debet portare domini capitanei literam de expeditione, quod liberum misit ab expeditione. Et si literam non portavit, fideiussores luent penam terrestrem communem. =]

10 VIII 1433

[32] Remissio de — Sema — Smardowo. Item feria secunda ipso die beati Laurentii martiris nobilis Vincencius de Smadrowo probavit per suum iuramentum, quod nobilem Nicolaum filium suum secum indivisum ita ut potuit ad expeditionem pruthenicam presentem. Quem audito iuramento misimus manere in domo et quod filium non de servicio sed de domo expedit.

12 VIII 1433

(k. 102^v) [33] Libertas expeditionis Galanski. Nobilis Johannes Przibkonis de minori Galanski venit coram nobis — et in — infirmus et petivit se — ad e — a transitu ad expeditionem pruthenicam [ss]. Et nos visa ipsius — ia — infirmitate longewa, et quia ad ipsam expeditionem unum virum bene valentem (k. 103) ad ipsam expeditionem [ss] pruthenicam, misimus eum liberum — ab — a transitu expeditionis, tali condicione interiecta, quod si convaluerit et opportunitas ingruerit, debet venire ad tuicionem castris aut civitatis.

[34] Caucio Mankowo. Nobilis Janussius de Mankowo fideiussit pro nobili Martino prawigno [s] nobilis Michaelis de ibique pro eo, quod ipse Martinus debet portare literam domini capitanei in sex septimanis testimonialem, quod fuit in bello aut statuere duo pecora coram domino burgrabio post ipsius avisacionem tertia die sub pena duarum marcarum.

17 VIII 1433

(k. 104) [35] [= Nobilis Henricus de Kothlino⁴ fideiussit pro honesta Jachna nobilis Johannis relicta de Vsczonowo et ipsamet Jachna fideiussit cum eodem Henrico manu coniuncta et indivisa pro eo quod debent statuere novem pecora coram domino burgrabio tertia die post avisacionem ipsius burgrabii sub pena novem marcarum. Et ipsa Jachna debet se iustificare, quod — fuit in — ad bellum expedit et cum iustificata fuerit, ipse fideiussor est liber a caucione. Et ibidem eadem Jachna obligata est ipsum fideiussorem expedire ab ipsa caucione. =]

7 IX 1433

(k. 104^v) [36] Relaxacio expeditionis. Veniens honesta [...^b] (consors) nobilis Petrasii de Vyrzchoslaw exposuit testimonio cum sufficienti, quod ipse Petrasius vir suus de bello veniens in domum suam gravi infirmitate esset preventus, et quod loco sui virum bene valentem in bello reliquit. Et nos viso testimonio sufficienti, ipsum Petrasium absolvimus a transitu expeditionis sub tanto tempore quo infirmatur, sed cum convaletur, ad expeditionem debetur transire.

^b wolne miejsce dla wpisania imienia

⁴ Henryk z Kotlina (pow. kaliski) częsty asesor sądu grodzkiego w Kaliszu, potem burmistrz kaliski.

18 XII 1433^c

(k. 123) [37] Litera regalis ex parte nobilis Nicolai Czaczsky⁵. Magnifico Sandivogio etc.⁶. Wladislaus Dei gratia rex Polonie etc. Magnifice, sincere nobis dilecte. Relatum est nostre maiestati, quod Johanes [de] Kaldvnewicze⁷ haberet obligacionem alias s a s t a w a in Wythasschicze⁸, de qua non servivit nobis pro expedicione eatenus. Ipsum vocare debeas ad tui presenciam et si sic — est — inveneris, possessionem eiusdem obligacionis qua recepta ipsam dabis nobili Nicolao Czaczsky in possessionem cum plenitudine iuris et tenutarium [?] secus non facturis. Datum in Lancicia feria quarta post Concepcionis, anno etc. XXX III° [9 XII 1433]. Dominus rex per se.

WYKAZ MIEJSCOWOŚCI

Obejmuje miejscowości zamieszkałe przez osoby stojące przed sądem. Numery odsyłają do numerów zapisek.

- Bogucice (na pld. od Stawiszyna) 18
 Bógwidze, dawniej Sowina-Bógwidze (na pld. od Pleszewa) 20, 22
 Chróstów, dawniej Sowina-Chróstów (dziś nieznan; por. też Chróstów par. Borków, na pn. od Kalisza) 21, 22
 Deszno (koło Turku) 1
 Gałązki Małe (na zach od Kalisza) 33
 Głuski, dawniej Głoski (na zach od Kalisza) 3
 Jaskółki (koło Ostrowa) 9, 14
 Jelitowo, dziś nieznanne (par. Pogrzebów, koło Ostrowa) 7, 8
 Kalisz, miasto 23
 Kotarby (na pld. od Pleszewa) 13, 15, 16, 17, 19
 Kotlin (pomiędzy Pleszewem a Jarocinem) 35
 Kotowiecko (na zach od Kalisza) 11
 Koźlątków (na pld. od Koźminka) 29
 Królików (zapewne w pow. konińskim) 4
 Kuchary (pomiędzy Pleszewem a Kaliszem) 3
 Kurów (zapewne par. Droszew, na zach od Kalisza albo w pow. konińskim) 1
 Latowice (na wsch. od Ostrowa) 31
 Mańkowo, dziś nieznanne (par. Wysocko, koło Ostrowa) 26, 31, 34
 Oszczeklin (na pld. od Koźminka) 4
 Pawłów (na zach od Kalisza) 28
 Poklęków (pomiędzy Kaliszem a Stawiszynem) 12
 Pruślin (koło Ostrowa) 30
 Smardów (koło Ostrowa) 32
 Sowina [Kościelna] (na pld. od Pleszewa) 24
 Sowina-Bógwidze ob. Bógwidze
 Sowina-Chróstów ob. Chróstów
 Szczenowo, *Vszonowo* (koło Pogorzeliczy, pow. Pyzdry) 35
 Szczury (koło Ostrowa) 6
 Topola Mała (koło Ostrowa) 10
 Topola [Wielka] (koło Ostrowa) 25, 27
Vszonowo ob. Szczenowo
 Wierchosław, dziś Żychlin (pomiędzy Pleszewem a Kaliszem) 36
 Wilszyce (na pld.-wsch. od Koźminka) 23
 Witaszyce (koło Jarocina) 37
 Wtorek (koło Ostrowa) 30
 Zborów (pomiędzy Stawiszynem a Koźminkiem) 5
 Zębców (koło Ostrowa) 10

^c data wciągnięcia listu do księgi

^e Zapewne z Czacza w pow. kościańskim.

⁶ Sędziwój z Ostroroga wojewoda poznański (1406 — 1441), starosta generalny Wielkopolski 1432 — 1434.

⁷ Miejscowość niezidentyfikowana.

⁸ Witaszyce w pow. kaliskim.